

Nehéz az elfogultságot leküzdeni, amikor szülővárosunkkal találkozunk. Hajlamosak vagyunk arra, hogy csakis megjelenített és jelenvaló nemzedékeken át szemléljük változásait, régvolt fogyatékoságaival szemben elnézést tanúsítsunk, s valamelyes szigorral szemléljük arculatán az átalakulásokat.

Jó néhányan, akik onnan vagyunk „fel-feldobott kő”, így járunk Székelyudvarhelyre is. Akár Segesvár felől a helyiérdekű vonaton (tehát vicinálison), akár Szováta vagy Parajd felől gépkocsin (túrhető, de itt-ott mindig javításra szoruló műúton) közeledjünk is hozzá, elhomályosul a tekintetünk.

De hogyan is nézelődhetnénk rögvest körös-körül a településtudomány pontos és rideg meghatározása szerint, még az út porával cipellőnkön, máris azt kutatván: vajon ez a településforma a tájegységen belül központi szerepet tölt-e be az aktív lakosság társadalmi, gazdasági és művelődési életében? Városfunkciója érződik-e valamivel távolabb eső körzetekben is? Középiskolái és művelődést szolgáló házai, gyógyintézetei és fürdői, szakosított üzlethálózata és vendéglátóipara megfelel-e mind a városi igényeknek? Végül pedig — és egyáltalán nem utolsósorban — mutatkozik-e ezen a *municipium*má előlépett településen az az iparfejlesztés, amely az urbánus környezetet más korszerűsödő régi városok magasabb szintjére emelheti?

Mondom, képtelenség visszapillantás nélkül, csakúgy vaktában „belelapozni” a szülőváros legeslegújabb történetébe.

Minden városnak van valami különös sajátossága. A településtudomány ezt nagy általánosságban *vonzás*nak nevezi (persze művelődési, egészségügyi, turisztikai és egyéb értelemben). Én így nevezném:

Helytörténeti sajátosság

Ez mindenütt különösen kidomborodik manapság, amikor a párt- és államvezetés országszerte szorgalmazza a gazdasági gondolkodás és elemző gondolatiság mellett a történetit is; gazdag és árnyalt föl kutatását mindannak, ami az adott történelmi körülmények között a haladás irányában előre mutatott, s a jelenvaló és eljövendő építők számára a sohasem gyökértelen szocialista hazafiságot táplálja.

Ha mostanság Székelyudvarhelyen megkérde: mi újság? szinte egybehangozóan kapod a választ: „Készülünk a háromszázhetvenöt esztendő gimnázium és a százesztendő Dalegylet megünneplésére; épül a cernagyár a kadicfalvi réten, s vagy kétszáz lakrészt a volt piactéren” (tehát a Nagyküküllőn innen és túl).

Íme, így nyilatkozik meg a kettős gondolatiság, így válik nyilvánvalóvá, hogy valami történik itt, ahol a két világháború között — ugyancsak egybehangozó vélemény szerint — „az égvilágán egy szikra nem sok, de még annyi se történt”...

Vegyük sorjában.

Az ez évben megünnepeendő iskola, ma az 1-es számú Dr. Petru Groza Líceum, laposabb országban hegynek is beillő dombon emelkedik háromemeletesen, minden utast, bármely irányból érkezzék is, elsőnek üdvözölve. Alapjait, persze hogy papok vetették meg. Hiszen Székelyudvarhely is, mint sok más helység a Hargitán innen és túl, pápai dézsmák regestrumából került a történelem napvilá-

gára. Persze, van itt még két nagymúltú középfokú iskola: a volt református kollégium helyén a 2-es számú pedagógiai liceum, s a Vargapatak utcában az ipari szakiskola. Ennek volt épületszobrászati szakán végezte tanulmányait az első világháború előtt Józsa Béla (mellszobra mégis a 2-es számú liceum bejárati parkjában áll... az „ipariak“ szívfájdalmára). Működik még Székelyudvarhelyen technikum is, az egészségügyi, a ferencesek zárdája helyén.

A közoktatási mellett e város kulturális súlyához tartozik még, hogy legmostohább gazdasági, demográfiai és közlekedési körülmények között is „hallatta hangját“ a múltban, nemcsak a középiskolai tanulmányaikat itt végzett Baróti Szabó Dávid, Orbán Balázs, Benedek Elek, Tompa László, Tamási Áron, Tomcsa Sándor és mások tudományos és szépirói munkáin át, hanem a szó szoros értelmében messzezen, babérkoszorúkat aratón és díjakat nyerve is: 1868-ban alakult a *Daláregylet*, amelynek célja „...egyfelől az énekművészet szív- és erkölcsnemesítő hatása által a társaséletet nemcsak összetartóbbá, hanem egyszersmind szebbé, kedvesebbé tegye; másfelől pedig az egyesületnek ezen irányban kivívandó sikere által magát a társulás eszméjét is mindinkább népszerűsítse.“

A Dalegylet legidősebb tagja, a Marosvásárhelyt élő Harghítai Ottó 89 éves, a „liatalabbak“, a 83 éves Bodrogi Balázs, mellette a 77 éves Verestói Ferenc, a 74 éves Keresztély Gyula, a 73 éves Hermann Gusztáv, a 70 éves Bucsi Dezső s a többiek — még csak 60 és 70 között — minden csütörtökön este ünnepélyesen, fegyelmezetten vonulnak fel a palotaszerű Művelődési Házba szolam- és kari próbára, a nagy ünnepségre felkészülendő (ifjúkoromban az egyleti ház 87 férőhelyes „nagytermében“ folytak a próbák)... Öveze tisztelet és elismerés őket az udvarhelyi dalosok 247-re megnövekedett nagy családjában addig is, amíg a nagy eseményről érdemben országosan is szó esik.

Székelyudvarhely közoktatási-kulturális súlya tehát az idők folyamán nem-hogy csökkent, hanem — különösen az első tanügyi reform óta — jelentősen gyarapodott. Közigazgatási központ jellege, hatásköre ugyan korlátozódott, ám amolyan megyeközi viszonylatban más, közlekedésileg szerencsésebb fekvésű városok mögül versenylépesen tör előre.

Most pedig lépünk át a gazdasági gondolkodást serkentő jelenségek szférájába.

Nulla pontról korszerű ipar felé

Bocsássuk előre, hogy ez az anyavárosnak tisztelt helység a két világháború között a lakosság nagy méretű apadása folytán is vezetőszerpet játszott. Az évi természetes szaporulat az elvándorlások következtében nem emelhetette a lélekszámot.

Íme, mit mutatnak népességének számadatai:

<i>Évek</i>	1867	1920	1934	1935	1956	1968
lélekszám	3625	10 142	8542	8456	14 161	18 752

Jellemző, hogy 1956—1966 között az ipari termelésben foglalkoztatottak száma 2418-ról 6361-re emelkedett. 1956-ban ugyanis itt még nem volt köztársasági jellegű ipari létesítmény. A Helyiipari Vállalat ekkor 49 szétszórt kis termelőegységet irányított, s csak két nagyobb — termelőszövetkezeti jellegű — egység volt fejlődést ígérő szinten: a fémipari és az asztalos üzem. Azóta 9 iparvállalat, köztük 5 köztársasági érdekeltiségű, működik ott, ahol 1495-ben már létezett a tímárok céhe, 1584-ben a szücsöké és a szabóké, s 1606-ban már szélesre bővül a hálózat, szoros és közvetlen kapcsolatban a moldvai városok céheivel, — de aztán évszázadokon



Nagy Pál (Marosvásárhely): 1. Zúzmará

2. Koratavas





Ambrus Imre (Marosvásárhely): Este

át nem történik semmi, ami Székelyudvarhelyen és közvetlen környékén a kézműipart a kis műhelyek szintjéről legalább a manufaktúra, majd fokozatosan az üzemi alapozás felé lendítené. Tizenkét évvel ezelőtt valóságos zéró pontról indult el itt az élet a korszerű ipar felé. Azóta a *Tehnoutilaj* hűtőipari termékei már más földrészekre is eljutottak, exportképesse vált a bútorgyár, felépültek az Erdőgazdálkodási Vállalat ipartelepei, s a régi kaszárnya helyén kialakult Készruhágyár jelentősen járult hozzá a női munkaerőfelesleg elhelyezéséhez.

Ugyancsak jellemző, hogy 1960—1966 között a szállításban alkalmazottak száma 248-ról 828-ra növekedett, megkétszereződött a szolgáltatási hálózatban dolgozóké, a nem produktív lakosok összesítése 1956-tól 1967-ig bezárólag mindössze csak 285 főnyi emelkedést mutat.

A munkaelosztó hivatalban kiderül, hogy tíz munkakereső férfi mellett átlag háromszáz munkaigénylő nő jelentkezik — főleg fiatalok —, persze, nemcsak a municípium, hanem a volt rajon egész területéről, amelynek munkaelosztó szerve ma is központosított. És rögtön jegyezzük le ide, hogy az épülő cérnagyár a következő évtizedben 2000-et meghaladó létszámot foglalkoztat, s az alkalmazottak 70 százaléka női munkaerő lesz. Lám, itt összefüggésbe kerül a munkaerőfölösleg az épülő nagy objektummal, jöllehet a gazdasági számítások nem mindig veszik figyelembe a helyi demográfiai viszonyokat.

Az építőtelepen

A Nagykükküllő jobb partjának lapályos részén, amelyet a két idősebb nemzedék „Régi malom és környéke“ néven ismert, a hajdani Ugron-birtok és a későbbi bolgár kertészetek helyén, a mai *Tehnoutilaj* üzem szomszédságában két méter mély betonpoharakat kerülgetek. Ezekbe ágyazzák bele a tartóoszlopokat. Erdőnyi kell belőlük, hiszen csak a nagy termelőcsarnok hossza 80 méter lesz, hét méter magasságban húzódó tetőszerkezettel. Utóbbiakkal már Bögöz állomásán találkoztam, ott rakják egymásra hatalmas „kötetekként“ a súlyos betonlapokat. Mindjárt kiolvastam belőlük, hogy be a városba, a végállomásig nem vihetik, mert nincs megfelelő rakodótér; innen a műütről kevésbé bonyolult a továbbszállításuk.

Megvizsgálta a tény, hogy az elkészült makett módosításra szorul. Az üzemanyag-tároló teleprészt, a kazánházat, az eróművet és a raktárakat a délkeleti ponttól az északnyugatra helyezik át, oda ahol a vasútvonal egyszerűen csak — sok-sok évtizedes álom beteljesüléseként — el fog haladni. Az egyik alaprajz ezt rideg tárgyilagossággal fel is tünteti, egészen nyilvánvaló logikával; ott húzza meg a jelenvaló fémipari üzem és az eljövendő cérnagyár magasságában.

Széttekintek a 31 000 négyzetméternyi területen, s máris oda képzelem a több mint 255 millió lej beruházási alapból épülő objektumot. Itt, ahol most betonoszlopok nőnek a betonpoharokból, mesterséges fényforrású zárt termelőcsarnokok sorakoznak majd egymás mellé, kondicionált levegőképző mikroéghajlat-berendezés működik bennük, egyenletes hőmérsékletet és nedvességtartalmat biztosítva. Máris foglalkoztat a gondolat: vajon ez az egykori bolgárkertből most kinyíló üzem elérheti-e az előírandó 2000 tonnát? Milyen lesz majd az 500 tonna szintetikus-és 1500 tonna gyapotcérnaféleségek minősége, eléri-e azt a szintet, amelyet elér a berendezés? Hogyan barátkoznak meg majd lányaink az öt messzi külföldről behozott automatikus berendezésekkel? A legújabb technika elsajátításáért induló küzdelemben méltó helyezést érnek-e majd el?... S álmodozom egy szép szállóról, ahol a majdan ide érkező külföldi vendégeket el lehet helyezni...

De állj meg, vándor!

Igaz, hogy az eljövendő gyár részére a szakemberképzés már megkezdődött: száz 15—18 év közötti leányt küldtek a municipiumból és környékéről Sepsiszentgyörgyre, a textilgyárba, ahol bedolgozzák magukat a fonaltermelésbe; augusztus elsején negyven lányt indítanak Talmácsra (az ország jelenlegi egyetlen cérnagyárába) négyhónapos tanfolyamra (melyre jellemző módon több mint száz érettségizett jelentkezett); további kilencven érettségizett leányt küldenek a sepsiszentgyörgyi és aradi textilipari szakiskolába.

Veres Károly gépészmérnök igazgató mellett főmérnöki beosztásban már tapasztalt szakember dolgozik: Deák József textilmérnök (s ha olyan eredményesen, mint édesöccse, a grafikus Deák Ferenc, akkor nincs hiba!) és az egyetlen rokonzenes főkönyvelő azok közül, akikkel eleddig találkoztam a bürokrácia útvesztőiben — Kocs Mihály. Mondom, igaz, hogy más biztató jelek is mutatkoznak a jövő láthatárán: hazavágyakoznak különböző textilgyárakban már régebb elhelyezkedett fiatalok, s azok is, akik most végzik Iași-ban a textilmérnöki szakot. De mégis, álljunk meg!

Egyelőre itt, a Nagyöküllő partján nemcsak hepehupák, hanem nagyobb zökkenők is fel-feltünedeznek minden lépésnél. Hiszen csak a múlt év decemberének első napján indult a munka, persze a brassói 5-ös számú építkezési tröszt 506-os építőtelpének a megszervezésével. E teleszervezéskor itt is, mint minden más nagy méretű munkálatnál, először a trösztirodák, az ugyancsak téglafalú és cseréptetős konyha, kantin, fürdőhelyiség, őrház, hullámlemezről raktárak, fedett műhelyek és betonkeverő állomások, előre gyártott elemekből összeszerelt takaros munkásszállások jelennek meg, s a tényleges gyárépítés csak azután kezdődik.

— Én, a rendelő — mondja zamatos tájszólásával a mindig kedélyes, zömök, barna Veres Károly — úgy érzem magam, mint a darázs az ökör szarván... Az ökröt befogják: no, húzza ahogy tudja, a darázs az meg reaszáll a szarvára, s azt zümmögi: „szántunk, szántogatunk“... No, hát én is valahogy azt mondhatom: építünk, építgetünk...

Engem se a golya költött Székelyudvarhelyen, s megtoldom a szót:

— Én meg, aki nemcsak nézdelődni, hanem szurkáló-bíráló szándékkal jövök ide, úgy érzem magam, mint a darázs az ökör farán, ami megfeszül a nagy huzakodásban. A darázs reaszáll, s azt zümmögi: „én is itt vagyok, vagyogatok“...

Szó ami szó, az igazi építkezés akkor kezdődött itt, amikor a teleszervezés nagyjában befejeződött (valahogy úgy, mint az igazi verekedés: akkor, amikor Ambrus visszautított)... Persze, Veres Károly és Hermann Flettenmacher, az építőttelep főmérnöke nem vitatkoznak olyan hevesen a nehézségek fölött, mint az a rendelő és szállító esetében sokszor kívánatos volna. Például akkor is szót értek, amikor — először a munkálatok megindításának történetében — az építkezést az úttal kezdték, bekötő és belső utakkal, hogy a szállítást-közlekedést a zúrzavaroktól megkíméljék. Úgy március közepén lendültek bele, s a szigorúbb bíráló észrevételek május vége táján érte őket. Az építőttelep megkapta a magáét: „az értéktervet nem az alampunkálatok növelésével, hanem a szervezési költségek túlzott igénybevitelével igyekezett teljesíteni; a kivitelezési grafikonon szereplő 2,9 millió lej értékű szervezési alapot 3,4 millió lejre módosították.“ Az első 4 hónapi tervet 42%-ban teljesítették, s egymillió lejjel maradtak adósok.

Mint mindenütt, ahol építkeznek, itt sem hiányoznak a jó öreg „objektív“ okok: a nem nélkülözhető gépek szállításának késedelme, nincs megfelelő vibrátor, hiányzik az előre gyártott betonoszlopok beemeléséhez szükséges, megfelelő teljesítőképességű emelődarú; az anyagellátás akadozik, és — ezen van a hangsúly — a munkaerőhiány kezdettől állandósultnak bizonyult.

Mielőtt elindultam, valahogy úgy képzeltem: özönlenni fognak az Udvarhely környéki falvak székelyei, hogy a megküzdeni valóval az építésben becsülettel megküzdenek. De lám, csak gyéren szívárogtak, pedig a municípium vezetőemberei is próbáltak velük szót érteni.

Az igazság az, hogy szakképzetlen férfi-munkaerőben nincs fölösleg ezen a tájegységen. Alaposan körülnéztem a betonpoharak között: ki hova való, de nem talákoztam olyan helységnevekkel, mint Zetelaka (férfiait inkább az erdőkitermelés vonzza, Ivó, Magosbük, Pisztrángos vágterein dolgoznak szívesebben, fenn a magosba), Máréfalva és a két Vlahica (innen is készségesebben húzódnak fel a kohók, a szénégető telepek és a kaolinbánya felé). Folytathatnám a sort a Székelykeresztúr és Székelyudvarhely közötti helységekkel, a Nagyküküllő lapályvidékéről (ahonnan ez időszakban inkább kaszálni mennek résziben, mert 5—6 hét alatt megkeresnek 5000—6000 lejt).

A legnépesebb csoport itt május vége táján az oroszhegyi: 40-től 50 felé mozog a számuk. Reggel hatkor 13 kilométerről autó hozza őket, s viszi haza délután négykor. Brigádban dolgoznak, de egy perccel sem többet a nyolc óránál (nyilván otthon is vár a dolog a gazdaságban). Hasonló feltételek között végzi földmunkáját a kevésbé népes farcádi, szentléleki, abásfalvi, homoródkeményfalvi csoport. Úgy hallatszik, hogy jönnek szomszéd megyéből is, például Darócról, hiszen ezen a tavaszvégen kétszáz úgy kellene belőliük, mint a cukor. A máramarosiak mindenesetre megérkeztek vagy húszan.

Meg sem kérdem Negrea Iont és Vancea Gavril: hogy megy a munka. Úgy dolgoznak, mint valami élő exkavátor. Bejárták már az egész ország majdnem minden munkatelepét. Az asszonyok meg a gyermekek a Máramarosszigettől 12 kilométerre levő Onceştiben végzik a mezőgazdasági munkát, ők meg pénzt gyűjtenek, hogy a tél beálltával hazavigyék.

Megkérdem az ugyancsak országot járt, de hazavonzódott Feleki Gábort, a nagygalambfalvi mestert: mennyit keresnek a máramarosiak?

— Még nem számoltunk el, de ahogy a munkájukat becsülöm, úgy 83—85 lejt naponta megkeresnek.

Az oroszhegyiek viszont azt panaszolják, hogy „havi legtöbb kilencszáznál egy lejjel se többet.“ Igenám, de az onceştiek hajnalban kezükbe veszik az ásót-lapátot és szürkületkor teszik le (persze okos munkabeosztással mindig az dolgozik intenzívebben, aki a vízfordásban következik, s táplálkozásra vagy nagyobb szusszanásra készül. Így látszólag lassú munkautemük valóban az egyenletesen működő, váltószerkezetű géphez hasonló).

— Ha majd kibúvunk a föld alól (értsd: a betonpoharokból, ahol nem érzik jól magukat), akkor ejszen jobban fog menni, s többet keresünk — mondják az oroszhegyiek, és megjegyzik még igen nyomatékosan, hogy más megyékben dolgozó társaik, de még „a Balánbányán munkát vállalók is, többet 500—550 lejjel...“ Kocs Mihály megmagyarázza: azoknak távolsági pénz jár meg úgynevezett izolációs járulék, mert nem hozzák családból, viszik családba mindennap őket. Úgy látszik, mégis vannak számosan, akik jobban érzik magukat messze „izolálódva“, mint otthonközelben, jóllehet egy banival sem marad több a zsebükben, ha keresetüket hétvégen-hóvégen összehasonlítják a naponként hazatérőkével.

No, mégis találok egy zetelakit, Váradi Józsefet, de ez „csak“ mester, éppen újabb betonkeverő állomásnak készíti elő a terepet. A meglevő kettő közül a tegnap állt le az egyik, alkatrész-csonkulás miatt.

A harmadik mester, Keul Alfred. Ezt az atléta termetű jellegzetesen erdélyi

németet még 1963-ból ismerem. Szabadságidő alatt együtt hatvanhatóztunk Parajdon.

— Nem, nem, itt is kivágjuk! Késiünk, de nem fuserálunk! — mondja magabiztosan. — Van hátramaradás, de nincs rendetlenség — s körülmutat az építőtelegen (mintha szülészdoktor mondaná a csúnyácska csecsemőre: „be szép! hát még milyen lesz!“).

Flettenmacher mérnököt sem találok lehangoltnak. Régi neves zeneszerző-muzsikus családból származik, s gondolom, ő sincs híján a harmónia-érzéknek az irányításban.

— Csak azok a folytonos módosító javaslatok és határozatok ne lennének — jegyzi meg. — Az alapot úgy kell lefektetni, hogy azt se ide, se oda ne billentsük, mert felborul.

A helytállás példái

Mire e sorok megjelennek — meggyőződésem szerint —, inkább javulni fog mintsem nehezedni a helyzet az építómunkában. A környékbeliek talán mindinkább rájönnek arra, hogy itt nemcsak a pillanatnyi keresetről van szó, ennél jóval többről. Mert azt és annak családtagjait, akik itt nemcsak megkeresték, hanem „le is tették a garast“ egy nagy jelentőségű, korszerű gyár létrehozásában, az üzemeteltést megelőző munkásfelvételnél, alkalmazáskor előnyben részesítik. Tudja ezt jól például a farkaslaki Szabó Julis (pedig neki nincsenek messzebbmenő törekvései, csak a kantineba akar bekerülni), most a kőművesek mellett dolgozik a bétai Győrfi Domokos csoportfelelős irányítása alatt, akinek viszont hét gyermeke van — II. osztályostól 18 évesig (persze, ezek közül nem egy szintén a felvételi lista élére kerül).

De még jellemzőbb a hozzáállásra egy székelyudvarhelyi tekintélyes értelmiségi érettségizett fiának az esete. Felvételi vizsgái nem sikerültek, elég hosszú ideig nem találta helyét. Most jelentkezett szakképzetlen munkára a cérnagyár építésénél. Elutazásom előtt történt; nem tudom, ki hogyan vélekedik szülővárosomban az esetről. Én ha nem is hősiességnek, de példamutató cselekedetnek tartom, s eszembe jut, hogy hajdanvolt tizennyolc-tizenkilencévesen hányan meg hányan feredőztünk munka nélkül a Nagyküküllőben, s kúsztunk indián módra egy-egy karalábét vagy törökbúzacsövet, vagy pityókat emelni el talán éppen onnan, ahol most a munkatelep húzódik. Nem, nem mondok nagyot: csapatostul mentünk volna ásót és lapátot ragadni, ha tudjuk, nemcsak pénzt keresünk vele — jövőt is építünk, ipari jövőt önmagunknak.

Ilyen érzésekkel és gondolatokkal távozom az Orbán Balázs útról ki az állomásra. Egy nappal előbb akartam indulni, de négyszáz leány utazott csoportosan és csoportfelelősen a tengerpartra, a közlelmezési egységekbe, ahol októberig, az idény zártáig dolgoznak jó körülmények között, megfelelő ellátással és fizetéssel. Most csak egy kisebb utócsoporthoz indult. Segesváron, a csatlakozások csomópontján búcsúznunk:

— Vizontlátásra ezerkilencszázhetvenben, a cérnagyárban!